

Innhold

Forord.....	5
DEL 1 INNLEDNING. FAGET OG RETTSKILDENE	25
Kapittel 1 Statsforfatningsrett, statsrett, konstitusjonell rett. . .	27
1.1 Området for statsforfatningsretten	27
1.2 Folkerett og nasjonal rett	28
1.3 Internasjonal privatrett og interlegal rett	34
1.4 Statsforfatningsrett og statsvitenskap.....	35
1.5 Statsforfatningsrett og forfatningshistorie	36
1.6 Sammenliknende (komparativ) statsforfatningsrett	37
1.7 Stat, land og folk	38
1.8 Stat, forfatning og rett	40
Kapittel 2 Rettskildene i statsretten. En statsrettslig rettskildelære?	42
2.1 Forskjellige slags rettskilder.....	42
2.2 Grunnloven, konstitusjonen. Positiv rett	42
2.3 Lover og andre skrevne rettskilder	43
2.4 Konstitusjonell sedvanerett	46
2.5 Hvem skaper konstitusjonell sedvanerett?	47
2.6 Vilkårene for sedvanerett	48
2.7 Rettens trinnvise oppbygning	50
2.8 Sedvanerettens trinnhøyde	52
Kapittel 3 Grunnlovstolkning	54
3.1 Utgangspunkter	54
3.2 Noen tolkningsmomenter	57
3.3 Grunnloven og menneskerettighetene	62
3.4 Juss og politikk.....	65
3.5 Adgangen til å utfylle Grunnloven med lov eller stortingsreglement	68
Kapittel 4 Endringer i konstitusjonen og Grunnloven	70
4.1 Fra grunnlovskonservatisme til pragmatisk endringsvilje	70
4.2 Fremgangsmåten ved grunnlovsendringer	72
4.3 Grunnlovsvedtak trer i kraft straks.....	75

4.4	Relevansen og vekten av uttalelser om grunnlovsforslagene i forbindelse med Stortingets behandling	75
4.5	Hva må vedtas i grunnlovs form?	76
4.6	Grunnlovsrevisjonene i 1814 og 1905	77
4.7	Grunnlovens «ånd og prinsipper»	77
4.8	Egne domstoler til å avgjøre konstitusjonelle spørsmål – konstitusjonsdomstoler	79
4.9	Grunnloven § 83 og Høyesteretts betenkninger	81
4.10	Hvordan grunnlover endres i andre stater	83
DEL 2 TREKK AV FORFATNINGSUTVIKLINGEN		85
Kapittel 5 Kontinuitet og endring gjennom 1000 år		87
5.1	Tiden før 1814 – Unionen og eneveldet	87
5.2	Kielfreden og reisningen i Norge	88
5.3	Grunnlovsarbeid og kongevalg	88
5.4	Krig og grunnlovsrevisjon	89
Kapittel 6 Grunnloven – forutsetninger og idégrunnlag		91
6.1	Idéhistorisk bakgrunn	91
6.2	Folkesuverenitetsideen	92
6.3	Maktfordelingsprinsippet	93
6.4	Læren om menneskerettighetene	94
Kapittel 7 1814–1905		97
7.1	Maktkampen mellom konge og storting	97
7.2	Utviklingen av forholdet konge–storting	97
7.3	Forholdet mellom kongen og statsrådet (regjeringen)	98
7.4	Stemmeretten	99
7.5	Domstolenes prøvelsesrett	99
7.6	Unionsstrid og unionsoppløsning	100
7.7	Grunnlovsrevisjon og kongevalg	101
Kapittel 8 1905 – vår tid		103
8.1	Utviklingen 1905–1940	103
8.2	Okkupasjonstiden 1940–1945	104
8.3	Den første etterkrigstid	107
8.4	Utviklingstendenser fra 1945 til i dag – endringer i Grunnloven	107
8.5	Andre endringer i statsstyret i etterkrigstiden	110

Kapittel 9 Vår egen tid. Folkestyret og dets begrensninger.	
Maktutredningene	114
9.1 Fra «konstitusjonelt monarki» til «konstitusjonelt demokrati»	114
9.2 Direkte og representativt demokrati	115
9.3 Rettslige begrensninger for folkestyret	116
9.4 Politikere, folkevalgte og embetsverk	117
9.5 Kontrollen med forvaltningen	119
9.6 Staten og organisasjonene	119
9.7 Hvor mye bestemmer statsmyndighetene?	121
9.8 Maktutredningen av 1972/1982	122
9.9 En ny maktutredning. Maktutredningen av 1997/2003 . .	125
9.10 Debatten om rapporten fra Makt- og demokratiutredningen.	127
9.11 Debatten om den økende rettsliggjøringen.	128
 DEL 3 STATSTERRITORIET	 131
 Kapittel 10 Territoriet	 133
10.1 Hva territoriet omfatter.	133
10.2 Betydningen av statsterritoriet	134
10.3 Utvidelser av statsterritoriet etter 1814	136
10.4 Svalbard-områdets og Jan Mayens rettslige stilling.	137
10.5 De norske områdene i Antarktis' rettslige stilling	139
 Kapittel 11 Sjøterritorium, økonomiske soner og kontinentalsokkel. Luftterritoriet	 140
11.1 Det åpne hav.	140
11.2 Sjøterritoriet	140
11.3 Utstrekningen av sjøterritoriet – folkerettslig og statsrettslig.	141
11.4 Utvidelse av sjøterritoriet.	142
11.5 Grunnlinjer (basislinjer).	143
11.6 Farvannene utenfor Svalbard, Jan Mayen og de norske biland	144
11.7 De tilstøtende soner	145
11.8 Økonomiske soner	146
11.9 Kontinentalsokkelen.	147
11.10 Naturressursene under det frie hav.	149
11.11 Luftterritoriet	150
11.12 Norsk skip og luftfartøy	150

DEL 4 STATSBORGERNE	153
Kapittel 12 Folket	155
12.1 Folket	155
12.2 Statsborgerne	156
12.3 Statsborgerloven av 2005	157
12.4 Retten til å oppholde seg i riket	158
12.5 Stemmerett og valgbarhet.	158
12.6 Retten til norsk pass, verneplikt, økonomiske rettigheter mv.	159
12.7 Forvaltningsordningen for statsborgersakene.	160
Kapittel 13 Erverv av statsborgerskap	161
13.1 Erverv ved fødsel og adopsjon	161
13.2 Erverv etter søknad.	161
13.3 Erverv ved melding	162
Kapittel 14 Tap av statsborgerskap	163
14.1 Tap som følge av annet statsborgerskap.	163
14.2 Tap på grunn av svak tilknytning til Norge	163
14.3 Tap etter søknad	163
14.4 Tilbakekall av statsborgerskap	164
DEL 5 STATSMAKTENE	165
Kapittel 15 Staten og statsorganene	167
15.1 Staten som en organisme	167
15.2 Maktfordelingen. De øverste statsorganer har ulike oppgaver og funksjoner	168
Kapittel 16 Stortinget	170
16.1 Stortingets funksjoner og oppgaver	170
16.2 Stortingets funksjonstid	170
16.3 Stortinget som uttrykk for folkeviljen	171
16.4 Folkeavstemninger	172
16.5 Folkeavstemninger i de nordiske land	172
Kapittel 17 Stemmeretten	175
17.1 Den historiske utvikling	175
17.2 De någjeldende stemmerettsregler	176
17.3 Tap av stemmerett.	177
17.4 Stemmerettsvilkårene i Grunnloven er uttømmende	178
Kapittel 18 Valgbarhet – vilkårene for å kunne bli valgt	180

Kapittel 19 Valgsystemet	183
19.1 Antallet representanter på Stortinget	183
19.2 Historien om «bondeparagrafen»	184
19.3 Fordelingen på valgdistrikter	185
19.4 Antall stemmeberettigede bak hver representant	185
19.5 Flertallsvalg og forholdsvalg	185
19.6 Listeforbund	187
19.7 Utjevningsmandater og sperregrense	187
19.8 Direkte og indirekte valg	188
19.9 Valget og de politiske partier. Lister og nominasjon	189
 Kapittel 20 Manntallsførselen og valget	192
20.1 Manntallet	192
20.2 Valget	192
20.3 Valgoppgjør og prøvingen av representantenes fullmakter	193
 Kapittel 21 Stortingsvervet	195
21.1 Retten og plikten til å utøve vervet	195
21.2 Representantenes spesielle rettsstilling: Arrestfriheten . .	197
21.3 Representantenes spesielle rettsstilling: Ytringsfriheten .	198
21.4 Representantens forhold til velgere og parti	201
21.5 Sammensetningen av Stortinget	203
 Kapittel 22 Stortingets organisasjon og arbeidsordning	204
22.1 Stortinget – ettkammersystem	204
22.2 Odelsting og Lagting – en norsk tokammerordning som varte inntil 2009	204
22.3 Stortingets presidentskap	205
22.4 Samlingstid, møtetider og konstituering	206
22.5 Beslutningsdyktighet	208
22.6 Møteplikt, forslagsrett og inhabilitet	208
22.7 Stortingets forretningsorden	210
22.8 Stortingets komitéer	210
22.9 Interpellasjoner og spørsmål	212
22.10 Offentliggjøringen av Stortingets forhandlinger	213
 Kapittel 23 Kongen	215
23.1 Kongens myndighetsområde etter Grunnloven – reglene og praksis	215
23.2 Kongens valg av statsråd (regjering)	217
23.3 Hvem bestemmer hva kongens beslutninger skal gå ut på?	218

23.4	Kongen og regjeringen	218
23.5	Kongens rett til å abdisere	220
23.6	Monarki eller republikk	220
23.7	Kongens personlige rettsstilling	220
23.8	Kongen og religionen	222
23.9	Kongens plikt til å oppholde seg i riket og forbudet mot å motta annen krone uten regjeringens samtykke . . .	223
23.10	Formynderstyre og regentskap	223
23.11	Suksesjonen – arvefølgen	224
Kapittel 24 Statsrådet (regjeringen)		225
24.1	Statsrådets organisasjon	225
24.2	Statsrådet kan opptre på kongens vegne i spesielle tilfeller	226
24.3	Departementene	227
24.4	Departementenes politiske ledelse	229
Kapittel 25 Formene for kongens beslutninger		231
25.1	Statsrådsbehandling av viktige saker	231
25.2	Mindre viktige saker	232
25.3	Militære kommandosaker	233
25.4	Virkningen av formfeil	234
25.5	Kongens personlige myndighet	234
Kapittel 26 Konge og regjering – kontrasignaturen		236
26.1	Kontrasignaturregelens betydning for forholdet mellom konge og statsråd	236
26.2	Treffer kongen sine beslutninger etter eget omdømme? .	236
26.3	Ansvar for å kontrasignere, en formalitet eller en realitet?	239
26.4	Regjeringsskifte	239
Kapittel 27 Stortinget, kongen og regjeringen – parlamentarismen		241
27.1	Parlamentarisme og demokrati	241
27.2	Utviklingen av parlamentarismen	241
27.3	Flertallsparlamentarisme og mindretallsparlamentarisme	243
27.4	Storting og regjering fra demokratisk synspunkt	245
27.5	Maktforholdet mellom storting og regjering	245
27.6	Opppløsningsrett og utskrivning av nyvalg	247
27.7	Politisk kutyme eller konstitusjonell sedvanerett?	248
27.8	Nye styringsformer mellom Stortinget og regjeringen? . .	250
27.9	Avtaler mellom partiene og andre ordninger	251
27.10	Endringer i statens organisasjon – departementene blir sekretariater for politisk ledelse	251

Kapittel 28 Den tredje statsmakt – Riksretten, Høyesterett og domstolene	253
28.1 Prinsippet om domstolene som selvstendige og uavhengige statsorganer	253
28.2 Riksretten og Høyesterett	255
28.3 Høyesteretts forfatningsrettslige stilling og konstitusjonelle oppgaver	256
28.4 Domstoladministrasjonen	257
28.5 Domstolenes oppgaver	258
28.6 Dømmende virksomhet. Domstoler og politikk	260
28.7 Dommerutnevnelser	262
28.8 Høyesteretts organisasjon	263
Kapittel 29 Riksretten	265
29.1 Riksrettens konstitusjonelle stilling og funksjoner	265
29.2 Bør riksrettsordningen avskaffes?	266
DEL 6 STATENS GJØREMÅL	269
Kapittel 30 Lovgivning	271
30.1 Kravet til lovgrunnlag i norsk konstitusjonell rett – legalitetsprinsippet	271
30.2 Lov kan brukes når Grunnloven ikke forbyr det	272
30.3 Grunnloven påbyr lov	273
30.4 Rekkevidden av prinsippet om at lov bare kan endres ved lov	273
30.5 Hensynene bak legalitetsprinsippet	274
30.6 Legalitetsprinsipp og «rule of law»	275
30.7 Nyere juridisk teori og rettspraksis har ulike måter å forstå legalitetsprinsippet på	276
30.8 Nærmere om legalitetsprinsippets rekkevidde	277
30.9 Legalitetsprinsippet som grense for fullmaktens omfang	279
30.10 Lovskravet etter EMK og EØS	280
30.11 Et materielt lovsbegrep i Grunnloven	281
30.12 Lovhjemmel er vanligvis ikke nødvendig hvis det bare er tale om å gi fordeler	282
30.13 Andre betydninger av uttrykket lov	283
30.14 Grunnlovens påbud om en ny alminnelig lovbok	283
30.15 Rettsliggjøringen	284
30.16 Retten til å delta i demokratiske beslutningsprosesser	284
30.17 Delegasjon av lovgivningsmyndighet	285
30.18 Behovet for delegasjon	286
30.19 Delegasjonspraksis – Grunnloven tillater delegasjon som praktiske hensyn tilsier	286

30.20	Kongen og departementene er de som oftest får lovgivningsmyndighet overdradd	287
30.21	Omfanget av delegasjonen kan være meget forskjellig . .	287
30.22	Grensene for delegasjonsadgangen	288
30.23	Fullmakt til å fravike lov – derogasjon.	290
30.24	Delegasjon og særlige grunnlovsbestemmelser	290
30.25	Setter Grunnloven §§ 96, 113, EMK artikkel 7 og SP artikkel 15 grenser for delegasjonsadgangen?	292
30.26	Kan myndigheten overdras videre? Subdelegasjon	293
30.27	Overskridelse av fullmakten.	295
30.28	Kunngjøring av forskrifter	296
30.29	Delegasjon i dansk og svensk statsrett	296
Kapittel 31	Stortingets lovbehandling	298
31.1	Forslagsretten og den forberedende behandling.	298
31.2	Første gangs behandling i Stortinget (1. lesning).	300
31.3	Annen gangs behandling i Stortinget (2. lesning)	301
31.4	Hvis Kongen (Regjeringen) nekter en lovbeslutning sanksjon	301
31.5	Sanksjon og sanksjonsnektelse.	302
31.6	Kongens suspensive veto	303
31.7	Virkningen av feil ved lovbehandlingen.	303
31.8	Konstitusjonelle skranker og andre bånd på lovgivningsmyndigheten	304
31.9	Kunngjøringen av lover	305
Kapittel 32	Provisoriske anordninger.	307
32.1	Behovet for en midlertidig lovgivningsmyndighet, en provisorisk anordningsmyndighet	307
32.2	Området for anordningsmyndigheten.	308
32.2.1	Toll	309
32.2.2	Andre skatter og avgifter	310
32.2.3	Straffebestemmelser	310
32.3	Provisoriske anordninger må ikke stride mot formelle lover	310
32.4	Den provisoriske anordningsmyndigheten gjelder under normale samfunnsforhold og er ikke begrenset til ekstraordinære forhold.	312
32.5	Varigheten av provisoriske anordninger.	312
32.6	Delegasjon av anordningsmyndighet	314
32.7	Provisoriske anordninger og konstitusjonell nødrett	314

Kapittel 33 Stortingets herredømme over statens finanser	
– beskatningsmyndigheten og bevilgningsmyndigheten	
– statsbudsjettet	316
33.1 Stortingets herredømme over finansene. Formene for Stortingets finansvedtak	
– historiske forklaringer	316
33.2 Arbeidsdeling og samvirke med regjeringens myndighet	318
33.3 Konstitusjonelt er det forskjell på statsbudsjettets innteks- og utgiftsside	318
33.4 Statskassen, statsbudsjettet, statlige fond og andre budsjetter	319
33.5 Grunnloven, Stortingets forretningsorden og bevilgningsreglementet.	319
33.6 Budsjettbehandlingen i Stortinget	322
33.7 Budsjettet som maktmiddel for Stortinget	323
33.8 Overskridelse og overføring av bevilgninger. Bruk av stikkord	323
33.9 Pålegg om bruk av statsmidler	324
33.10 Bundne statsutgifter	325
33.11 Særlig om økonomiske avtaler på statens vegne	326
33.12 Nasjonalbudsjettet	327
Kapittel 34 Skattebeslutninger	328
34.1 Beskatningsretten tilkommer Stortinget.	328
34.2 Skattevedtak treffes etter én gangs behandling	328
34.3 Skattevedtak har tidsbegrenset gyldighet.	329
34.4 Skatter og avgifter som hører under Grl. § 75 bokstav a . .	330
34.5 Skattefritak	332
34.6 Delegasjon av beskatningsmyndighet	334
Kapittel 35 Forvaltningen	336
35.1 Hva er forvaltning?	336
35.2 De enkelte forvaltningsområder	338
35.3 Sentralforvaltning og lokalforvaltning	338
35.4 Statsforvaltning og kommunalforvaltning	338
35.5 Kommunereform – endring i kommunestruktur og antall kommuner	340
Kapittel 36 Kongen (Regjeringen) som leder av statsforvaltningen	342
36.1 Prinsippet	342
36.2 I hvilken utstrekning kan forvaltningsmyndighet fratas Kongen?	343

Kapittel 37 Stortinget og forvaltningen – en oversikt	346
37.1 Generelt om forfatningsutviklingen	346
37.2 Grunnlaget for Stortingets maktstilling	346
37.3 Arbeidsdelingen i praksis	348
Kapittel 38 Forvaltningen av statens eiendommer og bedrifter.	349
38.1 Kongens og Stortingets myndighet over statseiendom.	349
38.2 Ledelsen av statens bedrifter	350
38.3 Ny lære om § 19	354
38.4 Opplysningsvesenets fond – Grunnloven § 116.	355
Kapittel 39 Forvaltningen av kulturelle og religiøse forhold	357
39.1 Tankefrihet, trosfrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet	357
39.2 Statskirkeordningen	358
Kapittel 40 Forholdet til andre stater – utenriksstyret	361
40.1 Kongen (Regjeringen) har ledelsen og det øverste administrative ansvaret for Norges forhold til andre stater	361
40.2 Selv om kongen har enerett til å representere Norge utad, er myndigheten begrenset	363
40.3 Stortingets rolle i utenriksstyret	363
40.4 Regjeringens konsultasjoner med Stortinget. Den utvidede utenriks- og forsvarskomiteé og Stortingets europautvalg.	364
40.5 Kravet om Stortingets samtykke ved avslutning av traktater.	366
40.6 Hva er en «traktat» i Grunnlovens forstand?	368
40.7 Tvil om det er inngått en juridisk bindende avtale.	370
40.8 Spesielt om internasjonale organisasjoners vedtak	371
40.9 Fremgangsmåten ved traktatavslutning – undertegning og ratifikasjon. Forholdet til Stortingets samtykke	372
40.10 Formene for Stortingets samtykke	373
40.11 Forhåndssamtykke til traktatinngåelse i lov	374
40.12 Kongens (Regjeringens) «legitimasjon»	375
40.13 Gjennomføring av traktater i norsk rett	377
40.14 Grunnlovbestemte grenser for traktatmyndigheten	377
40.15 Tilslutning til internasjonale organisasjoner med overnasjonal myndighet	378
40.16 Anvendelsesområdet for § 115 – formålsvilkåret, «saklig begrenset», internasjonal sammenslutning og tilslutningsvilkåret	380
40.17 Schengen-avtalen	381
40.18 Bare for avtaler med organisasjoner med overnasjonal myndighet.	381
40.19 Læren om «lite inngripende» myndighetsoverføring.	383

40.20	Grenser for myndighetsoverdragelsen	385
40.21	Betydningen av Grl. § 1	386
40.22	Grl. § 115 og spørsmålet om medlemskap i EU	387
40.23	Danmarks og Sveriges konstitusjonelle regulering av utenriksstyret	388
40.24	Domstolskontroll av internasjonale avtaler	390
40.25	Tilbakekall av myndighetsoverdragelse	390
Kapittel 41	Forholdet til andre stater – forsvarsmakten	392
41.1	Forholdet til andre stater – forsvarsmakten	392
41.2	Grenser for kommandomyndigheten	392
41.3	Forutsetningene for norsk deltakelse i militære aksjoner i utlandet. Spørsmålet om domstolskontroll med Norges deltakelse i krig og væpnede aksjoner i utlandet	394
Kapittel 42	Andre forvaltningsområder som Grunnloven legger til Kongen	395
42.1	Innkrevning av skatter	395
42.2	Kongens benådningsmyndighet	396
Kapittel 43	Generelle synspunkter på prerogativene	399
43.1	Er prerogativene konstitusjonelle anakronismer eller bestemmelser om en hensiktsmessig og naturlig myndighets- og ansvarsfordeling?	399
43.2	Kan Stortinget gripe inn i Regjeringens myndighet på prerogativenes område?	399
43.3	Spørsmålet om Stortingets instruksjonsrett når Kongens myndighet følger av lov	402
Kapittel 44	Statens ansatte	404
44.1	Embetsmenn og andre offentlige tjenestemenn	404
44.2	Utnevning av embetsmenn	407
44.3	Avsettelige og uavsettelige embetsmenn	409
44.4	Uavsettelige embetsmenn – suspensjon, og avskjed ved dom	410
44.5	Avsettelige embetsmenn – avskjed og pensjon	412
Kapittel 45	Domstolene og rettspleien	415
45.1	Maktfordelingen. Skillet mellom lovgivning, dømmende og forvaltningsmessig virksomhet.	416
45.2	Uavhengige domstoler er et sentralt element i rettsstaten	416
45.3	Rettspleie og dømmende virksomhet	417
45.4	De alminnelige domstoler og konstitusjonsdomstoler	417

45.5	Internasjonale domstoler	419
45.6	Lovgivning og dømmende avgjørelser	420
45.7	Forvaltningsavgjørelser og dømmende avgjørelser	421
45.8	Forvaltningsgjøremål kan legges til domstolene	422
45.9	Kan domsmyndighet legges til forvaltningsorganer?	423
45.10	Twister om stemmerett og valg	424
45.11	Særlige klageorganer	424
45.12	Internasjonale konvensjoners krav til domstolenes uavhengighet	425
Kapittel 46 Domstolenes overprøving av lover og andre stortingsbeslutninger		427
46.1	Prinsippet om domstolenes prøvelsesrett – et konstitusjonelt prinsipp – Grunnloven § 89	427
46.2	Konstitusjonsdomstoler	429
46.3	Innholdet av prøvelsesretten – både innhold og form overprøves	430
46.4	Hvor dypt går prøvelsen?	430
46.5	Grunnleggende rettsprinsipper	435
46.6	Grunnloven som tolkningsmiddel	435
46.7	Prøvelse av delegasjonslover	436
46.8	Virkningen av at en lov finnes grunnlovsstridig	437
46.9	Prøvelsesretten i USA	438
46.10	Forholdene i Norge	440
46.11	Prøvelsesretten i dag. Forholdet til menneskerettigheter og andre internasjonale rettsregler	441
46.12	Prøvelsesretten overfor annet enn formelle lover	442
46.13	Prøvelsesretten av grunnlovsvedtak	442
46.14	Tre saker samme år der Høyesterett «overprøvde» Stortinget – jus og politikk	443
Kapittel 47 Domstolenes prøvelsesrett av forvaltningsavgjørelser		445
47.1	Generelt om prøvelsesretten	445
47.2	Unntak for prøvelse av vedtak truffet av de øverste statsorganer?	446
47.3	Hvor langt går prøvelsesretten?	446
47.4	Når er en forvaltningsavgjørelse ulovlig?	447
47.5	Prøvingen av forvaltningens skjønn – er skjønnet fritt?	447
47.6	Alle sider av vedtaket kan prøves i visse tilfeller	450
47.7	Lovbestemte begrensninger i prøvelsesretten. Forholdet til Grunnloven	450
47.8	Forholdet til folkeretten og internasjonale menneskerettighetskonvensjoner	452

Kapittel 48 Riksrevisjonen	454
48.1 Riksrevisjonens konstitusjonelle stilling	454
48.2 Stortingets kontrollorgan	455
48.3 Riksrevisjonens oppgaver: revisjon, kontroll og veiledning	455
48.4 Riksrevisjonen skal forebygge og avdekke misligheter og feil	456
48.5 Riksrevisjonens uavhengige stilling	456
48.6 Riksrevisjonens rapporter	457
48.7 Riksrevisjonens organisasjon	457
48.8 Revisjon av offentlig virksomhet i andre forfatningssystemer	457

Kapittel 49 Stortingets ombudsmann for forvaltningen (sivilombudsmannen)	459
49.1 Ombudsmannsinstitusjonen og bakgrunnen for den	459
49.2 Behovet for en ombudsmannsordning	459
49.3 Lovgrunnlaget for ombudsmannsordningen	460
49.4 Hva kan Ombudsmannen gjøre?	461
49.5 Området for Ombudsmannens virksomhet	461
49.6 Ombudsmannens virkemidler	463
49.7 Ombudsmannens vurderinger av lovgivningen og forvaltningspraksis	464
49.8 Orientering til offentligheten om Ombudsmannens behandling av sakene	464

DEL 7 KONSTITUSJONELLE OG ANDRE RETTSLIGE SKRANKER FOR STATENS MYNDIGHET – MENNESKERETTIGHETENE 467

Kapittel 50 Statens plikter, borgerrettighetene og menneskerettighetene	469
50.1 Konstitusjonelle begrensninger i statens myndighet	469
50.1.1 Plikten til å sikre borgernes frihet og likhet – grunnlaget for demokratiet	469
50.2 Grunnloven og frihets- og likhetsideene	470
50.3 Menneskerettighetene i et myndighetsperspektiv	471
50.4 Uttrykket «menneskerettigheter»	472
50.5 Gamle og nye menneskerettigheter	474
50.6 Det internasjonale vern om menneskerettighetene	475
50.7 Menneskerettighetene i Grunnloven	477
50.8 Grunnloven av 1814 – perspektivene	478
50.9 Nærmere om betydningen av § 92	479
50.10 Domstolenes prøvingsrett og menneskerettighetene	481
50.11 Overprøver Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) Norges Høyesterett?	483

50.12	Hva må lovgiver (Stortinget) gjøre for å respektere og sikre menneskerettighetene?	483
50.13	Hva må forvaltningen gjøre?	484
50.14	Hvordan prøver domstolene om lovgiveren har respektert og sikret menneskerettighetene?	485
50.15	Den europeiske menneskerettighetsdomstolen	485
50.16	Grunnlovsvernet for menneskerettighetene	487
50.17	Den praktiske betydning av grunnlovsvernet i dag	487
50.18	Menneskerettighetsvernet i andre forfatninger.	488
50.19	Adelens privilegier ble opphevet ved grunnlov og lov.	490
Kapittel 51 Hensynet til grunnleggende prinsipper og verdier		491
51.1	Grunnlovens verdiparagraf (formålparagraf)	491
51.2	Grunnlovens beskyttelse av enkeltindividenes fri- og rettigheter	492
Kapittel 52 Begrensninger i menneskerettighetene.		493
52.1	Adgangen til å begrense menneskerettighetene. EMK og Grunnloven har løst spørsmålet om begrensning på ulik måte	493
52.2	Nærmere om begrensingsadgangen i EMK	494
52.3	Om betydningen av EMKs bestemmelser og EMDs praksis for Høyesteretts forståelse av EMK og Grunnloven.	494
Kapittel 53 Liv og integritet, personlig frihet – Grunnloven § 93.		497
53.1	Ordlyden i § 93 og EMK art. 2 og spørsmålet om bestemmelsene reiser tvil om livets begynnelse.	497
53.2	Dødsstraff.	498
53.3	Tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling	498
53.4	Statens plikt til å beskytte retten til liv og bekjempe tortur, umenneskelig eller nedverdiggende behandling	499
53.5	Lov og straff. Uskyldspresumsjon	500
Kapittel 54 Rettssikkerhet. Privatliv, familieliv, hjem og kommunikasjon. Husransakelse. Personlig integritet		501
Kapittel 55 Ytrings- og trykkefrihet		503
55.1	Den historiske bakgrunn.	503
55.2	En ny grunnlovsbestemmelse om ytringsfriheten	504
55.3	Hvilke friheter omfattes av Grl. § 100?	505
55.4	Grunnloven og menneskerettighetskonvensjonene	507
55.5	Formålene og hensynene bak ytrings- og trykkefriheten	509
55.6	Formell, materiell og reell ytringsfrihet.	509

55.7	Ulike aspekter ved ytringsfriheten som er omtalt i Grunnloven § 100.	510
55.8	Ytringsfriheten i praksis – kan lovgiver begrense adgangen til å spre politiske budskap? Betydningen av politiske partier som meningsbærere.	511
55.9	Betydningen av ytringsfriheten i politikk og samfunnsliv. Ytringsfriheten og spredningen av politiske budskap mot betaling	512
55.10	Er ansatte som varslere om kritikkverdige forhold vernet av § 100?	515
55.11	Nærmere om kravene i § 100 – hensynet til andre interesser, lovhjemmelskravet, nødvendighetskravet, infrastrukturkravet	516
55.12	Rettspraksis om straffbare og andre rettsstridige ytringer	517
55.13	Sensurforbudet og forbudet mot andre forhåndshindringer	517
55.14	Den materielle ytringsfriheten – forbudet mot å straffe og bruke andre sanksjoner mot ytringer.	520
55.15	Infrastrukturkravet	523
55.16	Ytringsfriheten i andre lands konstitusjonelle rett	524
Kapittel 56	Forsamlings-, forenings- og demonstrasjonsfriheten.	529
56.1	Grunnlovens bestemmelser om forsamlings- og foreningsfriheten	529
56.2	Forsamlings- og demonstrasjonsfriheten	531
56.3	Forenings- og sammenslutningsfriheten	533
56.4	De politiske partiene og forenings- og sammenslutningsfriheten	535
Kapittel 57	Retten til utdanning og opplæring	537
Kapittel 58	Retten til å bli behandlet likt og uten usaklig, urimelig og uforholdsmessig forskjellsbehandling	539
Kapittel 59	Grunnloven og vernet om økonomiske rettigheter – eiendomsretten	542
59.1	Grl. § 105 og vernet for eiendomsretten.	542
59.2	Rådighetsbegrensninger og ekspropriasjon	543
59.3	Forslag om å oppheve § 105.	544
59.4	Eiendomsretten i andre lands grunnlover og internasjonale menneskerettighetskonvensjoner	544
59.5	Et pålegg om avståelse, ekspropriasjon, kan bare skje med hjemmel i lov	546

59.6	Grunnloven setter ingen grenser for adgangen til ekspropriasjon	547
59.7	Erstatningspåbudet gjelder alle former for ekspropriasjon	548
59.8	Ekspropriasjon og beskatning	549
59.9	Tomtefeste, retten til å forlenge festeavtaler, retten til innløsning og ekspropriasjon	551
59.10	Begrensninger i eiendomsrådigheten	553
59.11	Rådighetsbegrensninger omfattes ikke av ordlyden i GrL. § 105	556
59.12	Når en lov forbyr en næringsvirksomhet	559
59.13	Eiendomsrett og ansattes medbestemmelsesrett	560
59.14	Påbud om å tilintetgjøre eller ødelegge ting.	562
59.15	Lovgivning om ekspropriasjonserstatning. Striden om ekspropriasjonserstatningsloven på 1970-tallet	563
59.16	Ekspropriasjonserstatningen og EMK artikkel 1 i TP 1..	565
59.17	Det er bare den økonomiske verdi som det kan kreves erstatning for	565
59.18	Hovedregelen er at erstatningen blir fastsatt til et engangsbeløp	566
59.19	Det som skal erstattes, er det individuelle tap for den som blir fratatt sin eiendom	566
59.20	Kan den samfunnsskapte verdistigning kreves erstattet?.	567
59.21	Ekspropriasjon og skattemessige konsekvenser.	568
59.22	Ekspropriasjon av beheftede ting	568
59.23	Odelsrett som hviler på eiendommen, faller bort uten erstatning	568
59.24	Gjennomføring og saksomkostninger	569
Kapittel 60 Forbudet mot tilbakevirkende lover		570
60.1	Området og begrunnelsen for forbudet mot tilbakevirkende lover	570
60.2	Sammenhengen mellom legalitetsprinsippet og forbudet mot tilbakevirkende lover.	573
60.3	Sammenhengen mellom GrL. § 97, GrL. § 105 og EMK Tilleggsprotokoll 1 artikkel 1 om eiendomsretten .	574
60.4	Egentlig (direkte) og uegentlig (indirekte) tilbakevirkning	574
60.5	Et rettferdighetskrav	575
60.6	Prinsippene for tolkningen. Rettsregelteori og standardteori.	576
60.7	På strafferettens område – et absolutt forbud?	579
60.8	Nyere og mildere straffelover rammes ikke av tilbakevirkningsforbudet.	580

60.9	Tilbakevirkningsforbudet og andre strafferettslige reaksjoner	581
60.10	Nye regler om behandlingen av straffesaker	583
60.11	Nye regler om straffegjennomføringen	584
60.12	Nye regler om foreldelsesfrister	584
60.13	Nye lover om erstatningsansvar	585
60.14	Kontraktsretten	586
60.14.1	Nye regler om inngåelse av kontrakter	586
60.14.2	Nye regler om innholdet	586
60.14.3	Sakene om tomtefeste	589
60.14.4	Opphør av kontraktsmessige rettigheter	591
60.14.5	Særlig om statens egne kontrakter	592
60.15	Pensjons- og trygdelovgivningen	593
60.16	Næringslovgivningen	598
60.17	Skatte- og avgiftslovgivningen	601
60.17.1	De indirekte skattene, skattene som knytter seg til handlinger og begivenheter	601
60.17.2	De direkte skattene, inntekts- og formuesskattene	604
60.18	Pengelovgivningen og gullklausulsaken	607
60.19	Det avgjørende tidspunkt – vedtakelsen eller kunngjøringen?	610
60.20	Særspørsmål ved delegasjon av lovgivningsmyndighet	611
Kapittel 61	Retten til arbeid, næring og offentlig støtte	614
61.1	Retten til arbeid eller næring	614
61.2	Retten til offentlig støtte	615
61.3	Retten til sosial trygghet, levestandard og helse	616
61.4	Retten til medbestemmelse på arbeidsplassen	617
61.5	Forbudet mot å oppheve odels- og åsetesretten	618
Kapittel 62	Barnets rettigheter	619
Kapittel 63	Tro og livssyn	622
Kapittel 64	Den samiske folkegruppen	625
Kapittel 65	Retten til miljø og natur	628
DEL 8	KONSTITUSJONELLE GARANTIER MOT MISBRUK AV STATSMAKTEN	635
	De konstitusjonelle garantiene – en oversikt	637

Kapittel 66 Det konstitusjonelle ansvar	639
66.1 Reglene i Grunnloven om Riksretten	639
66.2 Riksretten er en ansvarsdomstol.	641
66.3 Brudd på de konstitusjonelle plikter.	641
66.4 Om Grunnlovens og lovgivningens regler	644
66.5 Reglene om det subjektive ansvaret	645
66.6 Reglene om ansvar for statsrådene for som departementssjefer	646
66.7 Det politiske ansvaret	646
66.8 Høyesterettsdommernes konstitusjonelle ansvar	647
66.9 Stortingsrepresentantenes konstitusjonelle ansvar	648
Kapittel 67 Stortingets undersøkende og kontrollerende myndighet	649
67.1 Stortingets konstitusjonelle og parlamentariske kontroll med forvaltningen. Grunnlovens regler om undersøkelses- og kontrollvirksomheten	649
67.2 Gjennomgåelsen av statsrådsprotokollene og offentlige dokumenter, Grl. § 75 bokstav f	650
67.3 Kontrollen med statens regnskaper – Riksrevisjonen.	651
67.4 Myndigheten til å innhente forklaringer – Stortingets innkallingsrett	652
67.5 Interpellasjoner og spørsmål fra representantene.	654
DEL 9 KONSTITUSJONELL NØDRETT OG REVOLUSJON	657
Kapittel 68 Konstitusjonell nødrett	659
68.1 Begrepet konstitusjonell nødrett	659
68.2 Forutsetningene for nødretten	661
68.3 Nødrett og beredskapslov	663
68.4 Adgangen til å fravike menneskerettigheter – derogasjon	665
Kapittel 69 Revolusjon.	667
DEL 10 SLUTTORD.	669
Kapittel 70 Veien fremover – tilliten til faget – hvor går statsretten?	671
Forkortelser	672
Bruken av store og små bokstaver	674
Litteratur	675
Grunnlovsregister	685
Høyesterettsavgjørelser	689
Stikkordregister	694